

Anna Strama, *Problem kryzysu cnoty wstydlivosti w świetle nauczania Kościoła i wybranej literatury teologicznomoralnej*, Wydawnictwo Naukowe UPJP II, Kraków 2018, s. 318.

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2019-034>

Papież Franciszek w jednej z codziennych homilii zwrócił uwagę na znaczenie i potrzebę „łaski wstydu”. Podkreślił, że „trzeba prosić o «łaskę wstydu», ponieważ «wielką łaską jest wstydenie się własnych grzechów, które pozwala uzyskać przebaczenie, a także wielkodusznie przebaczać innym». [...] Aby wejść w tajemnicę przebaczenia – wyjaśniał dalej – musimy się wstydzić. Jednak nie możemy zrobić tego sami, wstyd jest łaską” (21.03.2017). Papieskie słowa można odczytać jako zachętę do teologicznej refleksji nad rolą wstydu i wstydlivosti w integralnym rozwoju człowieka. Jest ona szczególnie potrzebna ze względu na zmiany dokonujące się we współczesnej kulturze, w której pojęcie wstydu i postawa wstydlivosti są niedoceniane lub niemal zapomniane. Dlatego cieszy fakt, że ten ważny temat został podjęty w ramach seminarium z teologii moralnej szczegółowej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a owocem naukowej refleksji stała się rozprawa doktorska, która ukazała się drukiem.

Zachęcając do lektury książki warto najpierw wskazać na zagadnienia, które tworzą jej dobrze przemyślaną, logiczną strukturę. Autorka bowiem prowadzi czytelnika od kwestii bardziej ogólnych do szczegółowych oraz w sposób wieloaspektowy przechodzi od ujęcia teoretycznego cnoty wstydlivosti do zagadnień i rozwiązań praktycznych. W ten uporządkowany sposób konsekwentnie realizuje wyznaczony cel, którym jest nie tylko omówienie samego zjawiska kryzysu cnoty wstydlivosti, ale nade wszystko wskazanie, jak na ten kryzys odpowiedzieć. Dlatego w rozdziale pierwszym Autorka w sposób bardzo interesujący i wielowątkowy ukazała poczucie wstydu jako naturalną i powszechną zdolność. Wykorzystując różne sposoby opisu tego fenomenu omówiła m.in. jego emocjonalny charakter, fizjologiczne przejawy oraz wartość dla życia moralnego. W aspekcie negatywnym wskazała na chęć uniknięcia uchybień, wykroczeń, popełnienia zła, natomiast

w aspekcie pozytywnym podkreśliła chęć ukrycia i ocalenia czegoś, co ma szczególną wartość dla konkretnej osoby. Następnie ukazała relację, jaka zachodzi między poczuciem wstydu a poczuciem winy, odnosząc oba zjawiska do funkcji sumienia. Na koniec skupiła się na ukazaniu zjawiska i roli wstydu seksualnego.

Rozdział drugi poświęcony został omówieniu wstydlivosti jako cnoty moralnej. Analiza, którą dokonała Autorka, objęła najpierw rozumowy i wolitywny aspekt tej sprawności, a także semantyczne rozróżnienie między wstydlivostí i wstydem. Następnie ukazała rozumienie cnoty wstydlivosti – ilustrując to przykładami – jako element obyczajowości różnych kultur. Na koniec w perspektywie historycznej, od starożytności po czasy obecne, przedstawiła cnotę wstydlivosti jako cel działań pedagogicznych. W rozdziale trzecim zadanie wypracowania cnoty wstydlivosti zostało najpierw pogłębione o analizy teologiczno-biblijne. Na tym fundamencie Autorka zwróciła uwagę na osobowotwórczy sens cnoty wstydlivosti, wpisany w kolejne etapy rozwojowe człowieka. Następnie, podkreślając szczególną rolę wstydlivosti, ukazała ją jako cnotę wspomagającą czystość seksualną. Na koniec, także w odniesieniu do sfery seksualnej człowieka, przedstawiła zagadnienie absorpcji wstydu przez miłość.

Kolejnym zagadnieniem, które zostało ukazane w czwartym rozdziale książki, są wykroczenia przeciwko cnotie wstydlivosti. Ich omówienie słusznie zostało poprzedzone wskazaniem kryteriów oceny wykroczeń przeciwko tej cnotie, zaś konkretne działania, które sprzeciwiają się wstydlivosti, zostały scharakteryzowane przede wszystkim w odniesieniu do zmysłów wzroku, słuchu i dotyku. Dalsze rozwinięcie problematyki wykroczeń znalazło miejsce w rozdziale piątym, w którym Autorka ukazała zanik poczucia wstydu w odniesieniu do zjawiska nudyzmu oraz w kontekście problemu nagości w sztuce. Na tym tle podkreśliła najbardziej powszechne współczesne zagrożenia cnoty wstydlivosti, zwielokrotnione poprzez środki przekazu.

W ostatnim, szóstym rozdziale przedstawiona została propozycja pozytywnej reakcji na wszystkie omówione wcześniej przejawy kryzysu wstydlivosti. W zasadniczo pedagogicznej perspektywie Autorka zwróciła uwagę na potrzebę praktycznego rozróżnienia między nieśmiałością a wstydlivostí, na promocję cnoty wstydlivosti poprzez ukazywanie jej ponadczasowego znaczenia w procesie moralnego i duchowego wzrostu osoby i konieczność dowartościowania tej cnoty w procesie właściwego wychowania. Podsumowując swoje rozważania słusznie postuluje dalszą refleksję i konkretne działania w perspektywie duszpasterskiej, m.in. obecność tematu cnoty wstydlivosti w katechezie i kaznodziejstwie.

Odnosząc się do wyżej omówionej treści trzeba podkreślić, że Autorka ukazała kwestię bardzo aktualną i ważną z wychowawczego, a także duszpasterskiego punktu widzenia, która ma wpływ na obecny i przyszły kształt kultury. Dlatego należy docenić sam fakt, że cnota wstydlivosti i problem jej kryzysu stały się przedmiotem pogłębionej refleksji teologicznomoralnej. Po lekturze książki można z przekonaniem

stwierdzić, że zawiera ona bardzo szerokie, wielowątkowe spojrzenie, które scala aspekt teoretyczny z wnioskami i propozycjami o charakterze praktycznym. Stało się to możliwe dzięki odwołaniu się do szeroko rozumianej literatury przedmiotu, która obejmuje publikacje teologiczne, filozoficzne, pedagogiczne, psychologiczne, a także z zakresu seksuologii i historii sztuki. Imponujący wykaz literatury (s. 283-313) zawiera pozycje nie tylko w języku polskim, ale także liczne pozycje obcojęzyczne, głównie w języku angielskim. Również źródła teologiczne zostały dobrze wykorzystane, zarówno dawne – w postaci nauczania ojców Kościoła, jak i współczesne – w postaci wypowiedzi papieży, od Leona XIII do Benedykta XVI. Szczególnie cenne jest zwrócenie uwagi na nauczanie Papieża Seniora, gdyż bogactwo jego myśli teologicznej jest dopiero odkrywane i powoli przyswajane.

Prezentując bogatą problematykę dotyczącą wstydlivości i jej kryzysu, Autorka nie traciła z oczu celu swojej książki. Również kwestie bardziej szczegółowe i może nieco poboczne (np. seksuologiczne ujęcie źródeł tabu i wstydu seksualnego przedstawione w postaci różnych grup teorii (s. 69-72) czy przedstawioną w zarysie historycznym kwestię wychowania w ogóle, jako tła do ukazania cnoty wstydlivości w pedagogice (s. 89-126), umiejętnie włączała w główny nurt swoich rozważań, wyjaśniając związek wstydu i wstydlivości z kardynalną cnotą umiarkowania. Natomiast drobną sprawą, która we wspomnianym szkicu historycznym domagałaby się uporządkowania, jest zachowanie chronologii omawianych poglądów. Np. po omówieniu poglądów występujących w XIX i XX wieku (s. 103-106) Autorka powraca do ideałów wychowawczych w starożytnym Rzymie i Grecji (s. 106-108), i przechodząc przez kolejne okresy znowu dociera do XIX i XX wieku (s. 121-126).

Zwracając uwagę na pewne szczegóły omawianej książki należy zauważyć, że Autorka starała się wyjaśnić nie tylko główne kategorie i kluczowe wyrażenia, takie jak wstyd i wstydlivość, ale także bardziej szczegółowe, które pojawiły się w ramach prowadzonych analiz, np. dotyczących piękna (s. 79), znaczenia pocałunku (s. 138), czy grzechu (s. 183-184). Odniesienia i uzasadnienia biblijne – oczywiście w refleksji teologicznomoralnej – w tekście recenzowanej książki pojawiają się w szerszym zakresie dopiero w rozdziale trzecim (s. 128-141), który przedstawia zadanie zdobywania cnoty wstydlivości. Trzeba zauważyć, że część wykorzystanych tu biblijnych tekstów ukazuje samo zjawisko, naturę oraz znaczenie wstydu i wstydlivości, m.in. związanego ze sferą ludzkiej płciowości, a więc odnosi się do zagadnień omawianych już wcześniej, w rozdziale pierwszym. Tam natomiast, poza wspomnieniem Księgi Syracha mówiącej o wstydzie, który sprowadza grzech, oraz o innym wstydzie, który jest chwałą i łaską oraz ich przykładami (s. 30-31), brak odniesień biblijnych.

W tym miejscu warto powrócić do wspomnianej homilii papieża Franciszka, który wskazywał na wstyd jako łaskę i spojrzeć na obecność tego zagadnienia w treści książki. Trzeba od razu zauważyć, że występuje ono w różnych kontekstach,

poczynając od opisu samego zjawiska wstydlivosti, jako daru Boga (s. 63). Następnie zagadnienie łaski pojawia się nieco szerzej przy prezentacji wychowania w szkołach pijarskich, które w sposób harmonijny odwołuje się do środków zarówno naturalnych, jak i nadprzyrodzonych (s. 117) oraz przy omawianiu zasad wychowawczych w ujęciu ks. Jana Bosko (s. 124). Natomiast w rozdziale szóstym, który poświęcony jest przewyciężaniu kryzysu cnoty wstydlivosti poprzez odpowiednie wychowanie, dominuje perspektywa pedagogiczna uwzględniająca nade wszystko odpowiednie środki i metody naturalne. Pojawia się wprawdzie wyraźne wskazanie na potrzebę wytrwałej modlitwy i częstego korzystania z sakramentów pokuty i Eucharystii, by prowadzić życie w czystości, ale nie wykracza ono ponad wcześniejsze wskazania.

W recenzowanej książce bardzo przekonująco został ukazany związek wstydu i wstydlivosti ze sferą seksualną człowieka. Odniesienie to zdecydowanie przeważa nad odniesieniami do innych dziedzin życia ludzkiego, w szczególności do życia religijnego i duchowego. Stąd rodzi się pytanie, czy ta widoczna dysproporcja jest odzwierciedleniem treści analizowanych dokumentów Kościoła i literatury przedmiotu, czy raczej akcentem postawionym przez Autorkę? W całościowym ujęciu można by mocniej podkreślać rolę wstydlivosti w odniesieniu do sfery religijnej, intymności relacji człowiek – Bóg, czy w zabezpieczeniu wartości doświadczeń i przeżyć natury duchowej.

Na koniec warto jeszcze wspomnieć o kilku zagadnieniach obecnych w książce, które dodatkowo podkreślają aktualność i znaczenie podjętego tematu. W szerszym kontekście przemian kulturowych Autorka słusznie zasygnalizowała, że promocja postaw i zachowań bezwstydných w sferze ludzkiej płciowości, rodzi – niejako rykoszetem – postawę chorej, niczym nieuzasadnionej podejrzliwości w odniesieniu do zwykłych gestów sympatii i życzliwości (s. 228). Obecne w polskich realiach wydarzenia lub przedstawienia o charakterze pseudokulturalnym, które obrażają uczucia religijne katolików, stanowią ilustrację ukazanego w książce ścisłego związku sztydzenia z wstydlivosti z wyszydzaniem wartości chrześcijańskich (s. 236). I wreszcie kwestia stroju i mody (s. 194, 206-207), a w szczególności stosownego ubioru uczestników celebracji liturgicznych (s. 260). Wymienione tu zagadnienia potwierdzają, że Autorka książki przedstawiła wieloaspektowe, krytyczne spojrzenie na znaczenie i rolę cnoty wstydlivosti, zarówno w perspektywie indywidualnej, jak i społecznej, ukazując w sposób przekonujący zjawiska potwierdzające jej kryzys oraz możliwości jego przewyciężenia.

KS. ZBIGNIEW WANAT

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ORCID: 0000-0002-6352-8377